

Analyzing the Creation of Meaning and Achieving "value" in the Story of the Prophet Solomon and the Queen of Sheba

Nahid Nasihat¹ , Rezvan Baghiani² , Sabereh Siavashi³

Abstract

Storytelling is one of the important strategies in the Holy Qur'an to express its teachings. In this literary-artistic style, the Qur'an tries to stimulate religious feeling and human consciousness. One of the most important and fascinating stories of the Qur'an, which is illustrated for the educational purposes and the propagation of values, is the story of the Prophet Solomon and the Queen of Sheba. In the present study, the story is interpreted with a semiotic approach with the aim of explaining the Qur'anic concepts and applying them, as well as understanding the methodology of the Qur'an in producing discourse. With such an objective, it answers the question of how the process of meaning creation occurs. The narrative structure in the text is such that the performance function controls the process of creating meaning. The findings showed that the performance function governing this story shapes the performance discourse system. The nature of this system is shaped by the elimination of the crisis of meaning (polytheism). In this system, the strategy of acquiring a valuable object has both an operational and a programmatic aspect. Solomon and his activists achieved the object through a process of competence-performance and step-by-step operation, moving the Sabaeans from the first meaning (polytheism and lack of faith) to the second meaning (monotheism and godliness). In this way, with Solomon's soft power, the polytheistic political system in the land of Sheba is transformed into a monotheistic political system.

Keywords: semiotics, action system, object, Solomon, Queen of Sheba

1. Corresponding author, Assistant Professor, Department of Arabic Language and Literature, Farhangian University, Tehran, Iran; Email: n.nasihat@cfu.ac.ir;

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-6697-0550>

2. Assistant Professor, Department of Arabic Language and Literature, Farhangian University, Tehran, Iran; ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-4244-0480>

3. Assistant Professor, Department of Arabic Language and Literature, Institute for humanities and cultural studies, Tehran, Iran; ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-0127-6063>

Received: 26 April 2020
Received in revised form: 21 June 2020
Accepted: 19 July 2020

1. Introduction

The narrations of the prophets are rich and unique collections that have the capacity of the semiotic study. These stories are mentioned in the Qur'an in order to awaken both the human and society and bring them closer to the ideal situation. In fact, the art of storytelling in the Qur'an is considered as a strategy to propagate the values and intellectual development of the society.

Since the main purpose of the Holy Qur'an is to convey messages in line with the human guidance, it cannot be claimed that the narrations in the Qur'an have only aesthetic and artistic functions. Accordingly, the semiotic necessity of the Qur'anic narrations as well as the method of creating meaning so as to produce discourse are of special importance. One of these unique narrations, which is depicted with the aim of belief and political education with a special artistic technique, is the story of Solomon and the Queen of Sheba. The present study aims to explain the managerial role and the soft power of Solomon as well as the credibility of the Queen of Sheba in order to analyze the discourse functions of the story. The main issue of this study is to find the role of cognitive presence in how the Queen of Sheba believes and reaches the object of faith. The present study aims to explain the Qur'anic concepts and to apply them and to understand the Qur'anic method in producing discourse, as well as to explain the managerial role and the soft power of Solomon and the credibility of the Queen of Sheba, in order to analyze the discourse functions of the story.

2. Purpose, Questions and Hypotheses

The present study aims to explain the Qur'anic concepts and to apply them and to understand the Qur'anic method in producing discourse, as well as to explain the managerial role and the soft power of Solomon and the credibility of the Queen of Sheba, in order to analyze the discourse functions of the story.

This article seeks the answers to two questions: A. What kind of system does the governing process of the story of Solomon and the Queen of Sheba create in the Qur'an? B. How is an attachment with an object of value obtained? It is assumed that the performance function makes the performance-oriented discourse governing and the actors achieve the object of value through a step-by-step operation and a narrative performance process.

3. Innovation

Because semiotics provides a methodological and coherent framework for the study of prolific texts, the narrative domains of the Holy Qur'an also provide the basis for such studies. Researchers have taken advantage of this opportunity to write in the field of semiotics in the Qur'anic stories.

Qur'anic performance-oriented discourses have not been studied yet. The present article attempts to study and analyze one of the most beautiful stories of the Qur'an focusing on the performance and manner of the presence of the actors.

4. Methodology

This article analyzes the discourse functions of the story of the Prophet Solomon and the Queen of Sheba with an analytical-inferential method and a semiotic approach.

5. Results

The findings suggest that the performance function governing this story shapes the performance discourse system. The nature of this system has been shaped by resolving the crisis of meaning (polytheism). In this system, the strategy of acquiring the object of value has both operational and programmatic aspects. Different ways of the presence of the actors, on which

the creation of meaning depends, are tied to the modal verbs, and the performance obtains results through the process. In this action system, polytheism and sun-worship are a crisis that has led the people of the land of Sheba to break away from the object of value of faith and monotheism. The Prophet Solomon uses his soft power to lead the people of Sheba to the valuable object of monotheism and to resolve the crisis. He achieves the goal through a step-by-step operation and a performance process, which he is in the center of it, accompanied by the actors, and connects the Shebans to the object. In this programmatic operation, meaning changes from a negative state of unbelief to a positive state of faith in God. Thus, with Solomon's soft power, the political system based on polytheism in the land of Sheba is changed to a political system based on monotheism.

دوماهنامه علمی- پژوهشی

۱۲، ش ۱ (پیاپی ۶۱) فروردین و اردیبهشت ۱۴۰۰، صص ۸۱-۱۰۷

شکل‌گیری معنا و دستیابی به «ارزش» در داستان سلیمان نبی و ملکه سبا

ناهید نصیحت^{۱*}، رضوان باغبانی^۲، صابره سیاوشی^۳

۱. استادیار گروه آموزش زبان و ادبیات عربی، دانشگاه فرهنگیان، تهران، ایران.

۲. استادیار گروه آموزش زبان و ادبیات عربی، دانشگاه فرهنگیان، تهران، ایران.

۳. استادیار گروه زبان و ادبیات عربی پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی، تهران، ایران.

پذیرش: ۹۹/۰۴/۲۹

دریافت: ۹۹/۰۲/۰۷

چکیده

یکی از راهبردهای مهم قرآن برای بیان آموزه‌های خود، داستان‌پردازی است. قرآن با این شیوه ادبی - هنری می‌کوشد تا احساس دینی و شعور انسانی را تحریک کند. از جمله داستان‌های مهم و جذاب قرآن که با غرض تربیتی و تبلیغ ارزش‌ها به تصویر کشیده شده، ماجرای سلیمان نبی و ملکه سباست. در جستار پیش‌رو، با رویکرد نشانه - معناشناسانه و با هدف تبیین مفاهیم قرآنی و کاربردی کردن آن‌ها و نیز فهم روش قرآن در تولید گفتمان، ماجرای مذکور معناکاوی می‌شود. با چنین هدفی، به این پرسش پاسخ می‌دهد که فرایند شکل‌گیری معنا چگونه رخ می‌دهد. ساختار روایت در متن به‌گونه‌ای است که کارکرد کنشی، فرایند تولید معنا را کنترل می‌کند. یافته‌ها نشان می‌دهد که کارکرد کنشی حاکم بر این داستان، نظام گفتمانی کنشی را رقم می‌زند. ماهیت این نظام را رفع بحران معنا (شرک) شکل داده است. در این نظام، راهبرد تصاحب ابژه ارزشی جنبه عملیاتی و برنامه‌مداری دارد. سلیمان و کنش‌یاران وی طی فرایند توانشی- کنشی و عملیات مرحله‌ای به ابژه دست یافته و سبائیان را از معنای نخست (شرک و فقدان ایمان) به معنای دوم (توحید و خداپرستی) رسانده‌اند. به این ترتیب با قدرت نرم سلیمان، نظام سیاسی مبتنی بر شرک در سرزمین سبا به نظام سیاسی مبتنی بر توحید تغییر می‌یابد.

واژه‌های کلیدی: نشانه - معناشناسی، نظام گفتمان کنشی، ابژه ارزشی، سلیمان نبی، ملکه سبا.

۱. مقدمه

پژوهشگران ادبیات هنری قرآن توانسته‌اند به‌منظور توسعه گفتمان قرآنی از نظریه‌های تحلیل گفتمان بهره گیرند. نظریه‌هایی که با ادبیات پیوندی نزدیک دارند. از سوی دیگر، ادبیات قرآن از مهم‌ترین میدان‌های مطالعاتی برای این نظریه‌هاست و ابزار مهمی برای تحلیل و نقد آن‌ها فراهم می‌کند. از جمله این نظریه‌های تحلیل گفتمان، نشانه‌معناشناسی^۱ متن است که در آن زنجیره نشانه‌ها برای شکل‌گیری، تغییر و توسعه معناست. نظریه‌پردازان نشانه‌معناشناسی معتقدند که «برای شناخت معنای متن باید قاعده‌ها و معنای آن‌ها را درک کرد؛ زیرا متن بر اساس اصولی بنیادین شکل گرفته و نظام‌مند است و طی فرایند برش یا تقطیع، این اصول و به تبع آن معنا کشف می‌شود» (نصیحت، ۱۳۹۲، ص. ۲۰۲). درواقع، کشف معنا از طریق بررسی رابطه بین صورت - محتوا و ساختارهای جزئی‌تر و کلی‌تر است؛ یعنی با نشانه-معناشناسی گفتمانی^۲ روبه‌رو هستیم که از نشانه‌شناسی ساخت‌گرا^۳ عبور کرده و فرایند معناسازی را از کارکرد و تولید تا دریافت معنا بررسی می‌کند. این‌چنین، علاوه بر اینکه کارکردهای مختلف هر متن مشخص می‌شود، لایه‌های معنایی آن نیز خود را نشان می‌دهد. روایت‌های پیامبران مجموعه‌های غنی و بی‌ظرفی‌اند که ظرفیت مطالعه نشانه-معناشناسانه را دارند. این داستان‌ها از آن جهت در قرآن ذکر شده‌اند که انسان و جامعه را بیدار سازند و به وضعیت آرمانی نزدیک کنند. درواقع، هنر داستان‌پردازی قرآن، راهبردی برای تبلیغ ارزش‌ها و ارتقای فکری جامعه به شمار می‌آید. از آنجا که هدف اصلی این مصحف شریف

انتقال پیام در راستای هدایت بشر است، نمی‌توان مدعی شد که روایات در قرآن تنها کارکرد زیبایی‌شناختی و هنری دارند. بر همین اساس، لزوم نشانه‌شناختی روایات قرآن و همچنین، شیوه تولید معنا در راستای تولید گفتمان اهمیت ویژه‌ای می‌یابد (فلاح و شفیعی‌پور، ۱۳۹۸، ص. ۲۷). یکی از این روایت‌های منحصربه‌فرد که با هدف اعتقادی و تربیت سیاسی با تکنیک هنری خاصی به تصویر کشیده شده، ماجرای سلیمان و ملکه سباست. پژوهش حاضر با هدف تبیین نقش مدیریتی و قدرت نرم سلیمان و نیز باورپذیری ملکه سبا به واکاوی کارکردهای گفتمانی ماجرا می‌پردازد. مسئله اصلی آن، یافتن نقش حضور شناختی در چگونگی ایمان آوردن ملکه سبا و رسیدن به ابژه ایمان است. این نوشتار، با روش تحلیلی - استنباطی و

رویکرد نشانه‌معناشناسانه به دنبال پاسخ برای دو پرسش است؛ الف) فرایند حاکم بر ماجرای سلیمان و ملکه سبا در قرآن چه نوع نظامی را به وجود می‌آورد؟ ب) پیوست با ابژه ارزشی چگونه حاصل می‌شود؟ فرض بر این است که کارکرد کنشی، گفتمان کنش‌محور را حاکم کرده و کنشگران با عملیات مرحله‌ای و فرایند روایی کنشی به ابژه ارزشی دست می‌یابند.

۲. پیشینه پژوهش

از آنجا که نشانه‌معناشناسی چارچوبی روشمند و منسجم برای مطالعه متون پربار ارائه می‌دهد، حوزه‌های داستانی قرآن کریم هم زمینه را برای چنین مطالعاتی فراهم می‌کند. پژوهشگران از این فرصت بهره برده و به قلم‌فرسایی در عرصه نشانه‌معناشناسی داستان‌های قرآن پرداخته‌اند. نزدیک‌ترین این پژوهش‌ها به مقاله حاضر عبارت است از: «بررسی خویشکاری‌ها و شخصیت‌پردازی در داستان حضرت سلیمان بر اساس نظر پراپ»، نوشتاری که در آن اشرفی و همکاران (۱۳۹۳) ماجراهایی را که در قرآن در مورد حضرت سلیمان^(ع) وجود دارد، بر اساس نظریه پراپ تحلیل کرده و به این نتیجه رسیده‌اند که اگرچه بخش اعظمی از خویشکاری‌های کلی یافت‌شده در داستان‌ها را می‌توان در تیپ‌های جزئی ارائه‌شده از سوی پراپ ریخت، اما هم‌خوانی زیادی با تقسیم پراپ ندارد. داودی‌مقدم (۱۳۹۳) هم در «تحلیل نشانه‌معناشناسی گفتمان در قصه یوسف علیه‌السلام»، از منظر نظام‌های گفتمانی به داستان یوسف نبی نگریسته است. وی نظام‌های گفتمانی تجویزی، تنشی و رخدادی را در ساختار و محتوای داستان توصیف کرده است. اشرفی و همکاران (۱۳۹۴) در «تجزیه و تحلیل داستان حضرت یوسف در قرآن کریم بر اساس نظریه پراپ و گریماس»، کارایی الگوی خویشکاری‌های پراپ و زنجیره روایی سه‌گانه گریماس را در ماجرای یوسف نبی سنجیده‌اند. «نشانه‌معناشناسی گفتمان تبلیغی حضرت موسی علیه‌السلام» هم از سوی اکبری‌زاده و محمص (۱۳۹۶) نوشته شده است. نگارندگان در این پژوهش با بهره‌گیری از الگوی تنشی به مطالعه آیات نخست سوره شعرا پرداخته‌اند. سیاوشی (۱۳۹۸) هم در مقاله «بررسی فرایند معنایی در داستان ذوالقرنین در قرآن کریم»، فرایند گفتمانی کنشی و گفتمان اتیک (اخلاق‌محور) را در داستان ذوالقرنین و سفرهای سه‌گانه وی بررسی کرده است.

در ارتباط با نشانه‌معناشناسی ماجرای سلیمان نبی و ملکه سبا، مقاله‌ای با عنوان «تحلیل ساختار روایی داستان حضرت سلیمان و ملکه سبا بر پایه الگوی روایی گریماس»، از سوی صدقی و گنج‌خانلو (۱۳۹۵) نگاشته شده است. نویسندگان در این پژوهش، الگوی کنشی گریماس (عوامل شش‌گانه گفتمانی) و نیز زنجیره‌های روایی وی را در داستان بررسی کرده‌اند. همچنین، مقاله دیگری با عنوان «نشانه‌معناشناسی فرایند "تنش" در ایمان آوردن ملکه سبا» از سوی پراندوجی و نصیحت (۱۳۹۷) به تحریر درآمده که فرایند تولید معنا را بر اساس عوامل شناختی و عاطفی و تعامل و رابطه نوسانی آن‌ها که گفتمان تنش را به وجود می‌آورند، بررسی می‌کند.

در این پیشینه ارزشمند که به صورت چکیده ذکر شد و با توجه به منحصر به فرد بودن داستان‌های زیبای قرآن و ظرفیت گفتمانی آن‌ها، مطالعات کنش‌محوری کم‌رنگ است. در مقاله حاضر تلاش شده است تا ماجرای سلیمان نبی و ملکه سبا با رویکرد کنشی و شیوه حضور کنشگر مطالعه و واکاوی شود.

۳. چارچوب نظری تحقیق

۳-۱. نظام گفتمانی کنشی-تجویزی^۴

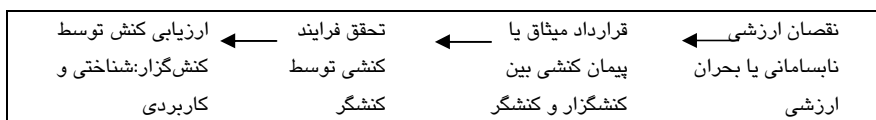
گفتمان ادبی به یک نوع نظام محدود نیست، بلکه امری سیال است که جریان معناسازی را از طریق فرایندهای متنوع تحقق می‌بخشد. برای فهم نظام گفتمانی با روی آوردن^۵ مواجهه‌ایم. این روی آوردها کنشی، هستی‌شناختی، عاطفی، شناختی و یا تنش هستند. در روی آورد کنشی، گفته‌پرداز ما را با نقصانی مواجه می‌سازد که کنشگران برای رفع آن و تصاحب^۶ ابژه ارزشی^۷ اقدام می‌کنند (شعیری، ۱۳۹۵، صص. ۱۴ - ۱۵). روی آورد کنشی، گفتمان روایی^۸ را می‌سازد. نظریه‌پردازان معتقدند که در این گفتمان‌های روایی و کنش‌محور با هسته مرکزی مواجه‌ایم که «می‌توان آن را کنش^۹ نامید که در خدمت تغییر^{۱۰} وضعیت کنشگران و تغییر معناست» (همان، ص. ۱۹) و هدف اصلی آن تغییر وضعیت اولیه یا نابسامان به وضعیت ثانویه یا سامان‌یافته است (داودی مقدم، ۱۳۹۳، ص. ۱۸۳). بنابراین، در هر روایت کنشی، سه موضوع کنش، ارزش و تغییر بسیار اهمیت دارد (Dumezil, 1988, p. 22). سه‌گانه‌ای که

ارکان اصلی گفتمان‌های کنش‌محور را شکل می‌دهند.

نظام گفتمانی کنشی - تجویزی و نظام گفتمانی کنشی - القایی^{۱۱} دو نوع این گفتمان‌های روایی‌اند. در کنشی- تجویزی، رفتار کنشگران نه بر اساس احساس و عاطفه که بر محور منطق و برنامه صورت می‌گیرد، زیرا گفتمانی «برنامه‌مدار است که بر رابطه بین دو کنشگر و برنامه از قبل تعیین شده دلالت می‌کند. یکی از دو طرف موظف به پیروی و هماهنگی خود با برنامه‌ای است که به او داده می‌شود» (شعیری و وفایی، ۱۳۸۸، ص. ۱۷). به چنین نظام برنامه‌مند، نظام گفتمانی هوشمند هم گفته می‌شود، زیرا کنشگر بر اساس نقشه و برنامه‌ای دستوری و از قبل تعیین شده وارد عمل می‌شود. در این نظام، کنشگری وجود دارد که نسبت به کنشگر در موقعیتی برتر قرار گرفته است و می‌تواند او را به انجام کنش وادار کند.

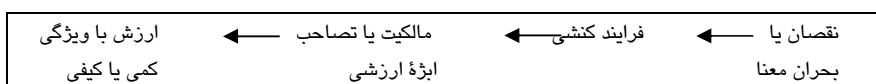
در نظام روایی تجویزی، کنشگران می‌خواهند معنای نامطلوب و ناقص حیات را به معنای مطلوب و کامل تغییر دهند. بنابراین، «روند حاکم بر متن در اکثر داستان‌ها، از یک کاستی آغاز می‌شود و به عقد قرارداد منجر می‌گردد» (عباسی و یارمند، ۱۳۹۰، ص. ۱۵۰). بعد از قرارداد، کنشگر باید توانایی لازم را برای انجام آن کسب کند. بعد از این مرحله، کنش که مرحله اصلی و فرایند انجام عملیات است، شکل می‌گیرد. مرحله‌ای که هم برنامه را محقق می‌سازد و هم سبب تغییر وضعیت می‌شود. پس از انجام کنش و رفع نقصان و بحران معنا^{۱۲}، فرایند روایی وارد «آخرین مرحله خود یعنی ارزیابی کنش می‌شود که با فعالیت شناختی^{۱۳}، آغاز و به فعالیت کاربردی^{۱۴} ختم می‌شود» (شعیری، ۱۳۹۵، ص. ۲۹). علاوه بر کنشگر و کنش، گفتمان کنشی^{۱۵} بر تصاحب ابژه ارزشی متمرکز است. درحقیقت، کنشگران در این گفتمان‌های روایی به دنبال دستیابی به ابژه‌های ارزشی هستند. «تصاحب ابژه ما را در وضعیت گفتمانی اتصال^{۱۶} و انفصال^{۱۷} قرار می‌دهد. کنشگران یا به دنبال تصاحب ابژه ارزشی هستند و یا صاحب آن هستند و بر اساس فرایندی کنشی و نیروی بیرونی آن را از دست می‌دهند» (همان، ص. ۲۰). بنابراین، پیوست و گسست از ابژه و نیز تغییر و تحول از وضعی به وضع دیگر از شاخص‌های مهم گفتمان کنشی است.

بدین ترتیب، نمودار نظام روایی کنشی و نیز نمودار فرایند کنشی با رویکرد ارزشی را می‌توان این چنین ترسیم کرد (همان، صص. ۲۳، ۲۹):

شکل ۱: نمودار نظام روایی کنشی

Figure 1: Action system

شکل ۲: نمودار نظام روایی کنشی با رویکرد ارزشی

Figure 2: Action system and Axiological approach

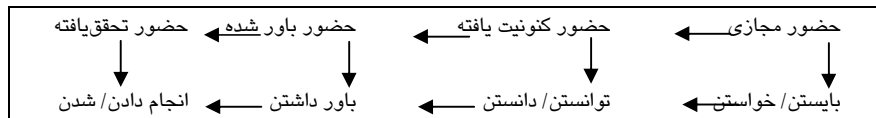
۳-۲. افعال مؤثر^{۱۸} و حضور در فرایند روایی گفتمان

در نظام‌های روایی پنج فعل مؤثر «خواستن، بایستن، دانستن، توانستن و باور داشتن» وجود دارند که بر گزاره یا فعل کنشی تأثیر می‌گذارند و سبب می‌شوند تا عمل یا کنشی با شرایط خاصی انجام پذیرد (شعیری، ۱۳۸۸، ص. ۱۰۲). افعال کمکی که سایر افعال را تحت تأثیر قرار می‌دهند و قادرند که وضع یا موقعیت افعال دیگر را دستخوش تغییر سازند (Fontanille, 1998, p. 163). این افعال بر مبنای توانش کیفی سوژه تعریف می‌شوند و کنش را سازماندهی و کنشگر را وارد عمل می‌کنند. به این ترتیب، «میل به تولید: خواستن، اجبار یا ضرورت در امر تولید: بایستن، توانایی به‌کارگیری داده‌ها یا تجربه و دانش کافی: دانستن، بهره‌مندی از ابزار و لوازم کافی در امر تولید: توانستن خوانده می‌شود» (شعیری، ۱۳۸۸، ص. ۴۵).

هر کنشگر قبل از ورود به کنش تا پایان کنش، مراحل را از نظر شیوه حضور کنشی طی می‌کند. این شیوه حضور کنشی ارتباط مستقیم با افعال مؤثر گفتمان دارد. «خواستن» و اراده کنشگر، او را در آستانه کنش قرار می‌دهد. کنشگر در این حالت در وضعیت حضور مجازی^{۱۹} قرار می‌گیرد. گاهی نیز بایستن به‌منزله جبری بیرونی یا درونی عمل می‌کند و در این حالت کنشگر وارد فضای کنشی می‌شود. «خواستن» و «بایستن» هر دو کنشگر را در آستانه کنش

قرار می‌دهند. سپس کنشگر وارد مرحله حضور کنونیت یافته^{۲۰} می‌شود. این حضور با «توانستن» و «دانستن» گره خورده است. کنشگر نسبت به مرحله قبل که آستانه بود، یک قدم جلوتر رفته است؛ پس این مرحله را پساآستانه می‌نامیم، زیرا با کسب توانش، دانش و شناخت لازم، آمادگی ورود به کنش و انجام عملیات کنشی را کسب کرده است. حضور به باور رسیده^{۲۱}، حضور بعدی است. باور به کنش، همه تردیدهای کنشگر را از بین برده است و اراده او را در انجام کنش راسخ، یقینی و قطعی می‌کند. در آخرین مرحله از مراحل فرایند کنشی که حضور کنشگر محقق می‌شود، حضور تحقق یافته^{۲۲} می‌نامیم. تحقق حضور و نتیجه فرایند کنشی در متن‌ها با دو گفته کنشی و شوشی به نمایش گذاشته می‌شود (شعیری، ۱۳۹۵، صص. ۲۶ - ۲۷).

مراحل شیوه حضور کنشگر طی فرایند کنشی و رابطه او با افعال مؤثر به صورت زیر ترسیم می‌شود (همان، ص. ۲۸):

شکل ۳: نمودار مراحل شیوه حضور کنشی

Figure 3: Levels of Actional presence

۳ - ۳. نظام گفتمانی کنشی - القایی یا مجابی

نوع دیگر نظام روایی کنش‌محور، گفتمان القایی یا مجابی است. مجاب کردن ابزاری شناختی است که بسیاری از گفتمان‌ها از آن سود می‌جویند. عملی است که می‌تواند از شیوه‌های گوناگونی سود جوید. هر گفتمان قادر به پرورش و ارائه این شیوه‌هاست. وسوسه، تهدید، ترس، تحریک و اغوا از شیوه‌های مجاب‌سازی‌اند (شعیری، ۱۳۸۵، صص. ۶۴ - ۶۵). در این ارتباط موازی و تعاملی، فقط یکی می‌تواند با تأثیر بر دیگری، توانش او را به نحوی تغییر دهد و او را به انجام یا تغییر کنش مورد نظر متقاعد کند. در واقع، هر نظام تعاملی مبتنی بر باور است. آنچه در این نوع روایت تعیین‌کننده است.

قدرت مجاب‌سازی یا القاست. در این حالت، قدرت استدلال و تأثیرگذاری امری مهم جلوه می‌کند و می‌توان آن را نظامی شناختی نامید، زیرا تفکر، اندیشه و منطق استدلالی می‌تواند باوری را تغییر داده و باور دیگری را جایگزین آن کند (همان، ۱۳۹۵، صص. ۳۰ - ۳۱).

به نوعی بررسی قدرت استدلال کنشگران در برابر یکدیگر است و هر یک به روشی چون تحریک، تشویق، تهدید و ... می‌کوشد تا کنشی را به انجام برساند و در انتها به تولید معنا منجر شود (خدادادی و قاسم‌زاده، ۱۳۹۷، صص. ۳۰).

۴. سلیمان نبی^(ع) در قرآن کریم

امام باقر^(ع) می‌فرماید: خداوند متعال بعد از نوح، تنها چهار تن از پیامبران را پادشاهان زمین قرار داد که عبارت‌اند از ذوالقرنین، داود، سلیمان و یوسف^(ع). سلیمان بن داود از شامات تا سرزمین‌های اصطخر فارس حکومت کرد (شیخ صدوق، ۱۳۷۷، ج. ۱ / ص. ۲۲۸). وی از پیامبران بزرگ بنی‌اسرائیل است که در اثر آمادگی فکری و اجتماعی بنی‌اسرائیل توانست حکومت عظیمی تأسیس کند و آیین الهی را با استفاده از نیروی حکومت گسترش دهد (مکارم شیرازی، ۱۳۸۱، ج. ۳ / ص. ۴۱۳) و شریعت حضرت موسی^(ع) را تبلیغ کند. وی به‌منزله پیامبر و رهبر جامعه بشری، چنان منزلتی داشت که بر اساس آیات قرآن، پیش از وی به حاکمی عطا نشده بود. او در حکمرانی و اداره جامعه بر اصول و ارزش‌های مختلفی تکیه می‌کرد. «قدرت، علم، مدیریت و تدبیر، خصلت‌های نیک اخلاقی و عدالت‌ورزی برجسته‌ترین ویژگی‌های شخصیتی سلیمان بودند که در حکمرانی او نقش مهمی ایفا می‌کردند» (صحرايي، ۱۳۸۷، ص. ۱۲۵). در نظام الهی‌ای که سلیمان نبی بر پا کرده بود، نیروهای لایق را در زمینه‌های مختلف سیاسی، اقتصادی، نظامی و ... به‌کار می‌گرفت. جن و انس و پرندگان و نیروهای فوق بشری هم در تسخیر او بودند. «این امر تشکیلات سامان‌یافته و بلندهمتی و دوراندیشی وی را در فرماندهی سپاه نشان می‌دهد» (حمد، ۲۰۱۶، ص. ۲۹۰).

قلمرو حکومت وی از فلسطین تا هند و یمن و از فرات تا مصر و شام گسترده بود و اریکه پادشاهی او در بیت‌المقدس زادگاهش قرار داشت (عمادزاده، ۱۳۸۳، ص. ۶۰۹). هم‌زمان با حکومت وی، در این منطقه سبا (سرزمین یمن) مردمانی بودند که نظامی شرک‌آلود داشتند

(شبدینی، ۱۳۹۰، ص. ۴۹). بلقیس، حاکم سیاسی آن‌ها، یمنی حمیری و قومش خورشیدپرست بودند (یمنی، ۱۴۰۴ق، ص. ۹). آن‌ها خورشید، ماه، گوزن، گوساله و سایر حیوانات را به‌مثابه خدای خود عبادت می‌کردند. حضرت سلیمان^(ع) توانست با رهنمودهای خردمندان، تدابیر خاص مدیریتی و قدرت نرم، مردم سبا را از شرک و انحراف برهاند و آیین حضرت موسی^(ع) را در آن سرزمین حاکم کند. البته، اندیشمندی و منطق ملکه سبا هم نقش مهمی در رسیدن به این هدف داشت. «رفتار سنجیده و حساب‌شده این دو حاکم به‌عنوان دو رهبر قدرتمند کاملاً بارز است؛ به‌طوری که آن‌ها با درایت و هوشمندی از برخوردهای نامعقول احتراز کردند و به تفاهم رسیدند» (شرفی و همکاران، ۱۳۸۹، ص. ۱۳۶).

خداوند متعال در آیات شریفه ۱۰۲ بقره، ۱۶۳ نساء، ۸۴ انعام، ۷۸ تا ۸۲ انبیاء، ۱۲ تا ۱۴ سبا، ۳۰ تا ۴۰ ص و ۱۵ تا ۴۴ نمل، ماجراهایی از وی مطرح کرده است.

۵. نشانه - معناشناسی داستان سلیمان نبی و ملکه سبا در قرآن کریم

داستان حضرت سلیمان^(ع) در سوره مبارکه نمل (۲۷/ ۱۵ - ۱۹) با بیان موهبت‌های خدا از جمله علم، زبان پرندگان، حضور جن و انس و پرندگان در لشکر سلیمان و شکرگزاری وی آغاز می‌شود. ماجرای ملکه سبا، شامل آیات شریفه ۲۰ تا ۴۴ سوره نمل است که گفتمانی روایی را رقم می‌زند. در این روایت، کنش، هسته مرکزی را تشکیل می‌دهد و سلیمان هم در مرکز فرماندهی این کنش قرار دارد.

۵-۱. عدم حضور هدهد: نقطه پیدایش بحران معنا

سرآغاز ماجرای ملکه سبا و سلیمان عدم حضور هدهد است. حکومت سلیمان دارای سیستم نظارتی دقیق است. وی به‌مثابه حاکم «به دقت مراقب اوضاع کشور و حکومت خود بود و حتی غیبت یک مرغ از چشم او پنهان نمی‌ماند» (مکارم شیرازی، ۱۳۸۱، ج. ۳/ ص. ۴۱۵). اکنون هدهد، نیروی اطلاعاتی سلیمان حضور ندارد و فرایند گفتمانی با تمرکز بر پرسش آغاز می‌شود: «وَتَفَقَّدَ الطَّيْرَ فَقَالَ مَا لِيَ لَأَرَى الْهُدْهُدَ أَمْ كَانَ مِنَ الْغَائِبِينَ لَأُعَذِّبَنَّهُ عَذَابًا شَدِيدًا أَوْ لَأَذْبَحَنَّهُ أَوْ لِيَأْتَنِي بِسُلْطَانٍ مُّبِينٍ» (نمل/ ۲۷ - ۲۰). این فضاسازی پرسشی نقش مهمی در

جلب توجه مخاطب دارد. سوژه هم‌زمان نیروی خود را تهدید می‌کند و استدلال می‌خواهد. نشان می‌دهد که «او حتی در برابر پرنده ضعیفی تسلیم دلیل و منطق است و هرگز بر قدرتش تکیه نمی‌کند» (مکارم شیرازی، ۱۳۸۱، ج. ۳ / ۴۱۶). این مسئله بیانگر تصمیم توأم با درایت و هوشمندی و شکیبایی و کنترل احساسات است که از لوازم ضروری مدیریت به‌شمار می‌رود (شرفی و همکاران، ۱۳۸۹، ص. ۱۲۷).

هدهد به سرعت از راه می‌رسد و پاسخ سلیمان را می‌دهد و نیاز به حضور سوژه‌ای دیگر برای پاسخ‌گویی نیست. آمدن وی بیانگر نقصانی است که فرایند روایی را شکل می‌دهد. اولین حرفی که می‌زند این است که «أَحَطْتُ بِمَا لَمْ تُحِطْ بِهِ وَ جِئْتُكَ مِنْ سَبَإٍ بِنَبَأٍ يَقِينٍ» (نمل / ۲۷ / ۲۲). هدهد با این جمله مخاطب و دقت وی را تحریک می‌کند. «می‌توانست بگوید من به شهر سبا رفتم و چنین و چنان شد» (طباطبایی، ۱۳۷۰، ج. ۱۵ / ص. ۵۵۰)، اما از زبان و شیوه بیان محرکی کمک می‌گیرد. زبان قدرت بالایی دارد. بسیاری از کنش‌ها با اتکای به زبان و قدرت متقاعدسازی آن تحقق می‌یابد (شعیری، ۱۳۹۵، ص. ۱۰). کنش سلیمان با گفته هدهد صورت می‌گیرد. هدهد توانست تأخیر خود را مستدل و سلیمان را قانع کند و سرچشمه کنش شود. همچنین، توانست فشاره^{۲۳} افزایشی خشم را با این استدلال تنزل بخشد و تنش را کاهش دهد.

دیدگان هدهد بر رفتارهای شرک‌آلود ملکه و اهالی سبا و خورشیدپرستی آن‌ها متمرکز می‌شود. این رفتارها برای او شگفت‌انگیز و ناپذیرفتنی هستند. در جمله‌های هدهد، بحران معنا، گسست از ابژه و نقصان (مرحله اول فرایند روایی) به‌خوبی خود را نشان می‌دهد. البته، این فضا روایت را وارد گفتمان تنشی^{۲۴} هم می‌کند که در آن فشاره عاطفی و گستره^{۲۵} شناختی هم‌زمان روند افزایشی دارند. شرک و فقدان ایمان، بحرانی است که هدهد در مملکت سبا بدان پی برده است: «إِنِّي وَجَدْتُ امْرَأَةً تَمْلِكُهُمْ وَأُوتِيَتْ مِنْ كُلِّ شَيْءٍ وَلَهَا عَرْشٌ عَظِيمٌ. وَجَدْتُهَا وَقَوْمَهَا يَسْجُدُونَ لِلشَّمْسِ مِنْ دُونِ اللَّهِ وَ زَيَّنَ لَهُمُ الشَّيْطَانُ أَعْمَالَهُمْ فَصَدَّهُمْ عَنِ السَّبِيلِ فَهُمْ لَا يَهْتَدُونَ» (نمل / ۲۷ / ۲۳ - ۲۴). هدهد با این چند جمله تقریباً تمام مشخصات کشور سبا و طرز حکومت آن را برای سلیمان بازگو می‌کند (مکارم شیرازی، ۱۳۸۱، ج. ۳ / ص. ۴۱۶). «کل شیء» هر چیزی است که سلطنت عظیم محتاج به داشتن آن‌هاست؛ مانند حزم و احتیاط و عزم

و تصمیم راسخ و سطوت و شوکت و آب و خاک بسیار و خزینه سرشار و لشکر و ارتشی نیرومند و رعیتی فرمان‌بردار؛ لیکن از بین همه این‌ها، تنها نام عرش عظیم را برد (طباطبایی، ۱۳۷۰، ج. ۱/۵ ص. ۵۵۰) و بر توحید عبادت و توحید ربوبیت پروردگار و نفی هرگونه شرک تأکید کرده و سخن خود را پایان می‌برد (مکارم شیرازی، ۱۳۸۱، ج. ۳ ص. ۴۱۷).

۵-۲. ابژه ارزشی و حضور در آستانه کنش

سلیمان نبی برحسب رسالت خویش که باید مردم را به سوی نظام توحیدی هدایت کند، با شنیدن اخبار همدردی تصمیم می‌گیرد که طی فرایندی کاری انجام دهد تا بتواند نظام توحیدی را در سرزمین سبا گسترش دهد. او برای این هدف و مقابله با حاکمیت شرک‌آلود، می‌توانست با لشگرکشی و جنگ سخت آن‌ها را مجبور کند تا دست از این نظام بردارند یا اینکه با ابزاری که در اختیار داشت دست به کاری بزند که آن‌ها به دلخواه خود دست از پرستش خورشید بردارند. حضرت راه دوم را برگزید. وی با ارسال نامه‌ای از سوی همدرد، ملکه سبا را به پرستش خداوند دعوت کرد (شبدینی، ۱۳۹۰، ص. ۴۹).

ایمان ابژه ارزشی است که در سرزمین سبا دیده نمی‌شود. دستیابی به این ابژه ارزشی بر اساس برنامه شناختی صورت می‌گیرد. این برنامه از سوی سلیمان نبی که وظیفه‌اش تبلیغ رسالت الهی است، ترسیم می‌شود. وی بر اساس وظیفه باید سبائیان را به توحید و یکتاپرستی برساند. کنشگران این نظام روایی به همین دلیل ضرورت و الزام عمل را درمی‌یابند. اینجاست که نقش فعل مؤثر «بایستن» و «خواستن» بارز می‌شود. همچنین، سوژه و کنش‌یاران وی در آستانه کنش و درحقیقت، در وضعیت حضور مجازی قرار دارند.

از آنجا که کنش‌یاران در کنار کنشگر اصلی (سلیمان) بحران معنا و نقصان ارزش را درک کرده‌اند، با اعلام همدرد و راستی آزمایی سلیمان: «قَالَ سَنْظُرُ أَمْ كُنْتَ مِنَ الْكَاذِبِينَ» (نمل/ ۲۷/ ۲۷)، پیمانی بین آن‌ها شکل می‌گیرد. این راستی‌آزمایی و کسب آگاهی آغازگر فرایند کنشی است. اجرای این قرارداد، رفع بحران، به‌دست آوردن ابژه اصلی و درحقیقت، فرایند کنشی نیاز به توانش و بهره‌مندی از لوازم کافی و جامع دارد. به همین دلیل، سلیمان نامه‌ای را از سوی کنش‌یار اول، همدرد، برای ملکه می‌فرستد تا «دانستن» حاصل شود: آیه «أَذْهَبَ بِكِتَابِي هَذَا فَأَلْفَهُ إِلَيْهِمْ ثُمَّ تَوَلَّى عَنْهُمْ فَأَنْظَرُ مَا ذَا يَرْجِعُونَ» (نمل/ ۲۷/ ۲۸) شروع

کنش سلیمان برای تغییر سبائیان است. نامه کوتاه، جامع و پرازشی که ملکه آن را به جهت عظمت و شوکت صاحب نامه، «کریم» می‌خواند و در یک فرایند تنشی به اوج هیجان عاطفی می‌رسد: «إِنِّي أَلْقِي إِلَيْكَ كِتَابَ كَرِيمٍ» (نمل / ۲۷ / ۲۹). مضمون دعوت‌نامه حضرت سه جمله بیشتر نیست: نام خداوند و بیان دو وصف رحمان و رحیمیت او و توصیه به کنترل هوای نفس و ترک برتری‌جویی (شبدینی، ۱۳۹۰، ص. ۴۹): «إِنَّهُ مِنْ سُلَيْمَانَ وَإِنَّهُ بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ أَلَّا تَعْلُوا عَلَيَّ وَأُتُونِي مُسْلِمِينَ» (نمل / ۲۷ / ۳۰ - ۳۱).

ارسال نامه نشان می‌دهد که کنشگران در وضعیت حضور کنونیت یافته قرار دارند و می‌خواهند با کسب دانش و توانش، آماده ورود به مرحله اصلی فرایند گفتگمانی روایی شوند. وضعیتی که به دلیل پیش رفتن نسبت به مرحله قبلی پسا آستانه نامیده می‌شود. البته، بنا بر آیه ۱۵ سلیمان دانش و توانش کافی را برای انجام فرایند روایی دارد: «وَلَقَدْ آتَيْنَا دَاوُدَ وَسُلَيْمَانَ عِلْمًا» (نمل / ۲۷ / ۱۵). در این بخش از گفتگمان کنشی، گفتگمان تنشی هم دیده می‌شود که به سمت افزایش گستره شناختی (معرفی‌نامه) حرکت می‌کند.

۵-۳. تفسیر گفتگمان سلیمان از سوی ملکه و مسئولان حکومتی

در جریان شناختی دو ابزار مهم تأثیرگذاری شناختی مجابی و تفسیری وجود دارد (شعیری، ۱۳۸۵، ص. ۶۴). از آنجا که ملکه حاکم اندیشمند و باتدبیری است، نامه سلیمان را به مشاوران و مسئولان حکومت نشان می‌دهد تا گفتگمان سلیمان را تفسیر کنند و به فعالیت شناختی بپردازند و بر اساس باور و تفسیر این شناخت‌ها به نتیجه برسند: «قَالَتْ يَا أَيُّهَا الْمَلَأُ أُوْتُونِي فِي أَمْرِي مَا كُنْتُ قَاطِعَةً أَمْرًا حَتَّى تَشْهَدُونِ» (نمل / ۲۷ / ۳۲). حکومت وی شورایی بوده است (یمنی، ۱۴۰۴ق، ص. ۹). ظاهراً پایداری و اقتدار حکومت ملکه سبا به سبب اتخاذ همین شیوه مشورتی بوده است (شرفی و همکاران، ۱۳۸۹، ص. ۱۲۱). مشاوران به قدرت و توانش حکومت سبا اطمینان دارند و به همین دلیل، پیشنهاد مبارزه می‌دهند، زیرا «هم ارتشی داشتند که بتوانند به وسیله آن با دشمن کارزار نمایند و هم شهامت و شجاعتی که شدت عمل نشان دهند» (طباطبایی، ۱۳۷۰، ج. ۱۵ / ص. ۵۵۸).

اینچنین هم تسلیم بودن خود را در برابر دستورات او نشان دادند و هم تمایل خود را به

تکیه بر قدرت و حضور در میدان جنگ. با اینکه آن‌ها هم از نظر کمیت لشکر و هم از نظر کیفیت، آمادگی کامل را برای رزم با دشمن داشتند، ملکه به دلیل امکان ایجاد فساد و خرابی نپذیرفت که مبارزه کند. درحقیقت، ملکه که خود پادشاه بود، شاهان را به خوبی می‌شناخت و می‌دانست که برنامه آن‌ها در ویران‌گری و ذلیل ساختن عزیزان خلاصه می‌شود، زیرا آن‌ها به منافع مادی خود می‌اندیشند نه به منافع ملتها و همیشه این دو ضد یکدیگرند (مکارم شیرازی، ۱۳۸۱، ج. ۳ / ص. ۴۱۹). گستره آگاهی ملکه از رفتار حاکمان گذشته و ضربه‌های وارد شده از سوی آن‌ها به مردم و کشورها سبب می‌شود تا موضع مبارزه نگیرد و از طریق ارسال هدیه، با قدرت ملایم‌تری در مقابل کنش سلیمان بایستد، زیرا معتقد بود «پادشاهان علاقه شدیدی به هدایا دارند و نقطه ضعف آن‌ها همین‌جاست. آن‌ها را می‌توان با هدایای گران‌بها تسلیم کرد و اگر دیدم سلیمان تسلیم شد، پس شاه است و در برابر او می‌ایستیم و اگر نه که پیامبر خداست و باید عاقلانه برخورد کرد» (همان‌جا): «قَالَتْ إِنَّ الْمُلُوكَ إِذَا دَخَلُوا قَرْيَةً أَفْسَدُوهَا وَجَعَلُوا أَعْرَآةَ أَهْلِهَا أَدْلَةً وَكَذَلِكَ يَفْعَلُونَ وَإِنِّي مُرْسِلَةٌ إِلَيْهِمْ بِهَدِيَّةٍ فَنَاظِرَةٌ بِمَ يَرْجِعُ الْمُرْسَلُونَ» (نمل / ۲۷ - ۳۴ - ۳۵).

فرستادگان با کاروان هدایا سرزمین یمن را پشت‌سر نهادند و به سوی مقر سلیمان حرکت کردند (مکارم شیرازی، ۱۳۸۱، ج. ۳ / ص. ۴۲۰). حضرت هدایا را نمی‌پذیرد و با این رفتار نشان می‌دهد که دارای تدبیر لازم در امر حکمرانی است (شرفی و همکاران، ۱۳۸۹، ص. ۱۱۸): «فَلَمَّا جَاءَ سُلَيْمَانَ قَالَ أَتُمِدُّونَ بِمَالٍ فَمَا آتَانِي اللَّهُ خَيْرٌ مِمَّا آتَاكُمْ بَلْ أَنْتُمْ بِهَدِيَّتِكُمْ تَفْرَحُونَ ارْجِعْ إِلَيْهِمْ فَلَنَأْتِيَنَّهُمْ بِجُنُودٍ لَّا قِبَلَ لَهُمْ بِهَا وَنَخْرِجَنَّهُمْ مِنْهَا أَدْلَةً وَهُمْ صَاغِرُونَ» (نمل / ۲۷ - ۳۶ - ۳۷). سلیمان علاوه بر نپذیرفتن هدایا، قاطعیت خود را در مسئله حق و باطل نشان می‌دهد و اعلان جنگ می‌کند. وی با این رفتار و نیز بیان قدرت سپاه بی‌رقیب خود نشان می‌دهد که اراده‌اش در انجام کنش قطعی است. سلیمان از شیوه تهدید هم به‌منزله ابزار مجاب‌نمایی استفاده می‌کند. این گفتمان تهدیدآمیز، در یک تنش، فشاره خشم سلیمان را افزایش می‌دهد و حضور سلیمان را به حضور به‌باور رسیده تبدیل می‌کند، زیرا آگاهی حاصل شده و تردید از بین رفته است. گویی با یک گفتمان تعاملی کنشی و فشاره‌ای روبه‌رو هستیم.

۵-۴. حاضر سازی و ناشناس سازی تخت حکومتی ملکه از سوی کنش‌یاران سلیمان فرستاده نزد ملکه آمد و از قدرت الهی سلیمان خبر داد. بلقیس دریافت که سلیمان پیامبر است و هیچ گریزی از او ندارند، پس به جانب سلیمان حرکت کرد تا آیین وی را بررسی کند. خداوند متعال به سلیمان خبر داد که ملکه به سوی او می‌آید (جزایری، ۱۳۸۱، ص. ۵۳۳). چون سلیمان این خبر را می‌شنود، بر آن می‌شود که قدرت‌نمایی شگرفی کند تا آن‌ها را بیش از پیش با واقعیت اعجاز خود (درحقیقت، خدا) آشنا کند (مکارم شیرازی، ۱۳۸۱، ج. ۳/ صص. ۴۲۰ - ۴۲۱). وی برای پیوست به ابژه و رسیدن به هدف قدرت نرم خود را به نمایش می‌گذارد و سه کنش مهم و اساسی انجام می‌دهد. سلیمان کنشگری خودخواسته است که خواستن از درون وی نشئت می‌گیرد و سایر کنشگران ناخودخواسته‌اند، زیرا انجام کنش از سوی سلیمان به آن‌ها ابلاغ می‌شود. در اولین کنش از کنش‌یاران می‌خواهد تا تخت حکومت ملکه را قبل از ورود وی به دربار بیاورند: «قَالَ يَا أَيُّهَا الْمَلَأُ أَيُّكُمْ يَأْتِينِي بِعَرْشِهَا قَبْلَ أَنْ يَأْتُونِي مُسْلِمِينَ» (نمل / ۲۷ / ۳۸). شخصی امین و توانمند از میان جنیان و نیز انسان برجسته‌ای که دانشی از کتاب آسمانی داشت، اعلام آمادگی کردند تا کنش را انجام دهند. عالم برجسته که برخی وی را آصف بن برخیا خوانده‌اند، با استفاده از نیروی معنوی خود پیش از چشم‌برهم زدن، تخت ملکه را حاضر کرد: «قَالَ عَفْرَيْتُ مِنَ الْجِنِّ أَنَا آتِيكَ بِهِ قَبْلَ أَنْ تَقُومَ مِنْ مَقَامِكَ وَإِنِّي عَلَيْهِ لَقَوِيٌّ أَمِينٌ قَالَ الَّذِي عِنْدَهُ عِلْمٌ مِنَ الْكِتَابِ أَنَا آتِيكَ بِهِ قَبْلَ أَنْ يَرْتَدَّ إِلَيْكَ طَرْفُكَ» (نمل / ۲۷ / ۳۹ - ۴۰). آصف چون به یکی از حروف اسم اعظم الهی آشنایی داشته است، هنگامی که این اسم را بر زبان آورد، زمان برایش درنوردیده شد و تخت را حاضر کرد (بستانی، ۱۳۷۲، ج. ۲/ ص. ۱۳۶). از امام محمد باقر^(ع) نقل شده که اسم اعظم الهی، ۷۳ حرف دارد و آصف تنها یک حرف آن را می‌دانست و با تکلم به آن یک حرف تخت را آورد (جزایری، ۱۳۸۱، ص. ۵۳۴).

کنش دوم که از ناحیه سلیمان و قدرت نرم وی در راستای رسیدن به ابژه ارزشی صورت می‌گیرد، ناشناس کردن تخت است. سلیمان می‌خواهد با این رفتار هدایت‌پذیری و هدایت‌ناپذیری ملکه را بیازماید: «قَالَ نَكُرُوا لَهَا عَرْشَهَا نَنْظُرُ أَ تَهْتَدِي أَمْ تَكُونُ مِنَ الَّذِينَ لَا يَهْتَدُونَ» (نمل / ۲۷ / ۴۱). سلیمان برای اینکه قدرت متقاعدسازی خود را بالا ببرد، از استدلال

عملی و کنش نیروهای مافوق طبیعی یاری می‌گیرد تا دستیابی به ابژه برایش آسان‌تر و قطعی‌تر شود.

۵-۵. رفع بحران معنا، دستیابی به ابژه و ارزیابی کنش

حضور سوژه در بارگاه سلیمان با گسست مکانی همراه است. او از مکان خود به مکان دیگری (مرکز حکومت سلیمان) آمده است. در این مکان، یک نوع خارق‌العادگی (گسست مکانی برای تخت سلطنت وی) را نیز می‌بیند. همین انفصال مکانی زمینه‌ساز ایمان آوردن ملکه می‌شود (پراندوجی و نصیحت، ۱۳۹۷، ص. ۵۱). ملکه اریکه خویشت را شناسایی می‌کند: «فَلَمَّا جَاءَتْ قِيلَ أَهَكَذَا عَرْشُكَ قَالَتْ كَأَنَّهُ هُوَ وَأُوتِينَا الْعِلْمَ مِنْ قَبْلِهَا وَكُنَّا مُسْلِمِينَ» (نمل / ۲۷/ ۴۲). بعد از اینکه تخت را می‌بیند (در کنار پس دادن هدایا)، اعتراف می‌کند که تسلیم وی شده است. اگر منظور سلیمان با این مانورها این است که به قدرت اعجاز او پی ببریم، ما پیش از این با نشانه‌های دیگر از حقانیت او آگاه شده بودیم و حتی قبل از دیدن این امور عجیب، ایمان آورده بودیم. بنابراین، دیدن و شناختن تخت سبب تقویت ایمان ملکه شد (شبدینی، ۱۳۹۰، ص. ۵۵). درحقیقت، گفتمان تعاملی کنشی (از جانب سلیمان) و حسی ادراکی (از جانب ملکه) به دستیابی به ابژه کمک می‌کند، زیرا دیدگان ملکه به‌منزله مرجعی حساس، نسبت به آنچه مقابل او حضور دارد، واکنش نشان می‌دهد. فعالیت حسی - دیداری وی نشان می‌دهد که ادراک ناشی از دیدن موجب تغییر در سوژه شده است (پراندوجی و نصیحت، ۱۳۹۷، ص. ۵۱). وی شخصیت پویا و متغیری است که در روند داستان دستخوش تغییر و تحولی بنیادین در ویژگی‌های شخصیتی و عقاید و جهان‌بینی‌اش می‌شود و به تکامل شخصیتی می‌رسد (حیدری، ۱۳۹۵، ص. ۲۴). این تغییرها نشان می‌دهد که پیامبر الهی توانست با اقدامات نرم، نظام سیاسی مبتنی بر توحید را جایگزین نظام مبتنی بر شرک کند.

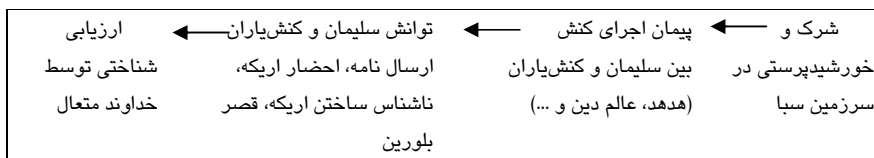
«أُوتِينَا الْعِلْمَ مِنْ قَبْلِهَا وَكُنَّا مُسْلِمِينَ» گفته‌ای است که تحقق نهایی کنش، پیوست با ابژه ارزشی و رفع بحران معنا را نشان می‌دهد. ابژه توحید در تعامل بین سلیمان و ملکه قرار گرفته است. اگر کنشگران حضور نداشتند و ارتباط بین آن‌ها شکل نمی‌گرفت، این ابژه خودبه‌خود دارای ارزش نبود و جایگاه ارزشی در نظام معنایی روایت نداشت. زیرا «ابژه زمانی معنادار می‌شود که در چرخه رابطه تعاملی قرار گرفته و بین دو کنشگر مورد مذاکره

واقع شود (شعیری، ۱۳۹۵، ص. ۳۱)». ابژه ارزشی در فرایند گفتمانی سلیمان و سبا، هم کیفی است که شامل ایمان آوردن سبائیان می‌شود و هم کمی است که بر تعداد موحدان و خداپرستان می‌افزاید، زیرا «کنش‌ها یا بحران مادی را رفع می‌کنند و کمی هستند و یا می‌توانند بحران‌های هستی‌شناختی و عاطفی را نیز حل کنند» (شعیری، ۱۳۹۵، ص. ۲۳) که ارزش‌های کیفی هستند.

به این ترتیب فرایند روایی با انجام دو کنش اصلی سلیمان (و سایر کنش‌های قبلی)، وارد مرحله ارزیابی شناختی و کاربردی می‌شود. آیه ۴۳ ارزیابی شناختی را توسط خداوند متعال نشان می‌دهد و می‌فرماید که او را از شرک و عبادت غیر خدا بازداشت: «وَصَدَّهَا مَا كَانَتْ تَعْبُدُ مِنْ دُونِ اللَّهِ إِنَّهَا كَانَتْ مِنْ قَوْمٍ كَافِرِينَ» (نمل / ۲۷ / ۴۳).

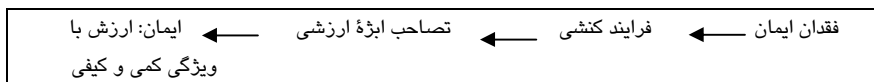
سلیمان به این اعتراف ملکه سبا بسنده نمی‌کند. گام سوم قدرت خود را برای قطعیت یافتن هدف نشان می‌دهد. می‌خواهد ملکه را در وضعیت شوشی قرار دهد تا از طریق گفتمان احساسی و عاطفی به آخرین مرحله گفتمان کنشی برنامه‌مدار خود دست یابد. او قبلاً از کارگزاران خود خواسته بود تا قصری بلورین بر سطح آب بسازند. اکنون از ملکه می‌خواهد وارد این قصر بلورین شود: «قِيلَ لَهَا ادْخُلِي الصَّرْحَ» (نمل / ۲۷ / ۴۴). ساختار قصر آنچنان شگفت‌انگیز و خارق‌العاده بود که وقتی ملکه صحنه را دید، پیامبر را باور کرد: «فَلَمَّا رَأَتْهُ حَسِبَتْهُ لُجَّةً وَ كَشَفَتْ عَنْ سَاقِهَا قَالَتْ إِنَّهُ صَرْحٌ مُمَرَّدٌ مِنْ قَوَارِيرَ قَالَتْ رَبِّ إِنِّي ظَلَمْتُ نَفْسِي وَ أَسْلَمْتُ مَعَ سُلَيْمَانَ لِلَّهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ» (نمل / ۲۷ / ۴۴). وقتی تیزبینانه و هوشمندانه نگریست و اطمینان حاصل کرد که سلیمان، پیامبر الهی و مصلح جهان است، مستی پادشاهی او را به زمین نزد و با حق به ستیز برنخاست و دانست که تبعیت از حق واجب است و تسلیم سلیمان شد (یمنی، ۱۴۰۴ق، ص. ۱۰) و گفت «أَسْلَمْتُ». این گفته شوشی ملکه، رسیدن به هدف و تحقق حضور و نتیجه فرایند کنشی ارزش‌محور را تأکید و تثبیت می‌کند. «کنش‌های ارزش‌محور هم یا مبتنی بر عبور از وضعیت سلبی به ایجابی هستند و یا عبور از وضعیت ایجابی به وضعیتی سلبی را فراهم می‌کنند» (شعیری، ۱۳۹۵، ص. ۲۱). درواقع، سبائیان طی فرایندی کنشی از سوی سلیمان، از بحران معنا رهایی یافته و از وضعیت سلبی گسست از توحید به وضعیت ایجابی پیوست با توحید رسیده‌اند. درحقیقت، گفتمان با یک عملیات دینامیک و

مرحله‌ای از معنای نخست شرک به معنای دوم تسلیم شدن تغییر یافته است. این تقابل و تغییر در معنا به صورت هم‌بسته حضور دارند. تغییری که نتیجه یک سلسله برنامه‌ریزی بود که سلیمان و عاصف و هدهد و ... بانی آن بودند و حضور شوشی ملکه که تحت تأثیر وقایع قرار گرفته بود، به تحقق این تغییر وضعیت در گفتمان کنشی کمک کرد. نمودار نظام روایی کنشی ماجرای سلیمان و ملکه سبا و نیز نمودار فرایند کنشی با رویکرد ارزشی به صورتی که آورده می‌شود ترسیم می‌شود:

شکل ۴: نمودار نظام روایی کنشی ماجرای سلیمان و ملکه سبا

Figure 4: Action system in the story of Solomon and the Queen of Sheba

شکل ۵: نمودار فرایند کنشی با رویکرد ارزشی در ماجرای سلیمان و ملکه سبا

Figure 5: Action system and Axiological approach in the story of Solomon and the Queen of Sheba

۶. نتیجه

نشانه - معناشناسی روایت سلیمان و ملکه سبا نشان می‌دهد که شیوه‌های مختلف حضور کنشگر (مجازی، کنونیت یافته، به باور رسیده و تحقق یافته) که شکل‌گیری معنا به آن بستگی دارد، با افعال مؤثر گره خورده و کنش طی فرایند به نتیجه می‌رسد. در این داستان، نقصان و بحران معنا سبب شکل‌گیری یک نظام روایی کنش‌محور شده است. در این نظام کنشی، شرک و خورشیدپرستی، بحرانی است که مردمان سرزمین سبا را به گسست از ابژه ارزشی ایمان و توحید کشانده است. سلیمان برای رساندن قوم سبا به ابژه ارزشی توحید و نیز رفع بحران، قدرت نرم خود را به کار می‌گیرد. وی با عملیات مرحله‌ای و طی فرایند کنشی (ارسال

نامه، احضار تخت پادشاهی، ناشناس ساختن آن و بنا نهادن قصر بلورین) که خود در مرکز آن قرار دارد، با همراهی کنش‌یاران به هدف می‌رسد و سبائیان را به ابژه پیوند می‌دهد. در این عملیات برنامه‌دار، تغییر معنا از وضعیت سلبی بی‌ایمانی به وضعیت ایجابی ایمان به خدا رخ می‌دهد.

البته، این نکته هم گفتنی است که حرکت ملکه بر اصل باور و فضای یقین استوار است. اگر باور وی نبود، به سمت سلیمان حرکت نمی‌کرد. درحقیقت، عمل گفتمانی سلیمان از سوی ملکه، وزیران و مسئولان حکومتی تفسیر می‌شود و آن‌ها به فعالیت شناختی پرداخته و به نتیجه مطلوب می‌رسند. همچنین، آنچه گفتمان آیات داستانی سلیمان نبی و ملکه سبا به مخاطب منتقل می‌کند، فقط دانش و آگاهی نیست، بلکه ارزش است؛ ارزشی که توانسته باور را به مخاطب برساند.

بدین ترتیب، مسئله اصلی پژوهش، مبنی بر نقش حضور شناختی در ایمان آوردن ملکه سبا و رسیدن به ابژه ارزشی تبیین می‌شود.

۷. پی‌نوشت‌ها

1. semiotics
2. discourse semiotics
3. structural semiotics
4. prescriptive discourse
5. intentionality
6. appropriation
7. object
8. narrative discourse
9. performance
10. transformation
11. manipulative discourse
12. Meaning imperfection
13. cognitive
14. pragmatic
15. action discourse
16. continuity
17. discontinuity
18. modal verbs
19. virtual presence

20. actual presence
21. potential presence
22. real presence
23. intensity
24. tensive discourse
25. extent

۸. منابع

- قرآن کریم.
- اشرفی، ب.، تاکی، گ.، و بهنام‌فر، م. (۱۳۹۳). بررسی خویشکاری‌ها و شخصیت‌پردازی در داستان حضرت سلیمان بر اساس نظر پراپ. *زبان و ادب فارسی*، ۶۷ (۲۳۰)، ۲۵ - ۴۷.
- اشرفی، ب.، تاکی، گ.، و بهنام‌فر، م. (۱۳۹۴). تجزیه و تحلیل داستان حضرت یوسف در قرآن کریم بر اساس نظریه پراپ و گریماس. *جستارهای زبانی*، ۶ (۷)، ۳۳ - ۵۲.
- اکبری‌زاده، ف.، و محمص، م. (۱۳۹۶). نشانه - معناشناختی گفتمان تبلیغی موسی. *جستارهای زبانی*، ۱ (۵)، ۲۹۳ - ۳۱۸.
- پراندوجی، ن.، و نصیحت، ن. (۱۳۹۷). نشانه - معناشناسی فرایند تنش در ایمان آورده ملکه سبا. *جستارهای زبانی*، ۹ (۳)، ۳۵ - ۶۱.
- جزایری، ن. (۱۳۸۱). *النور المبین فی قصص الأنبياء والمرسلین*. تصحیح ا. سیاح. ترجمه ف. مشایخ. تهران: فرحان.
- حمد، ر.م. (۲۰۱۶). *الإتساق و أثره فی التماسک النصی فی الخطاب القرآنی "قراءة دلالية فی قصة النبي سليمان"*. *مجلة الكلية الاسلامية الجامعة، النجف الأشرف*، ۲ (۴۱)، ۲۸۷ - ۳۱۷.
- حیدری، م. (۱۳۹۵). تحلیل ریخت‌شناسی قصه سلیمان در ترجمه تفسیر طبری. *زبان و ادبیات فارسی*، ۴۱، ۱ - ۳۰.
- خدادادی، ف.، و قاسم‌زاده، س.ع. (۱۳۹۷). رویکرد گفتمان کنشی القایی در ادبیات داستانی. *جستارهای زبانی*، ۹ (۶)، ۲۵ - ۴۷.
- داودی مقدم، ف. (۱۳۹۲). تحلیل نشانه - معناشناسی گفتمان در قصه یوسف. *آموزه‌های قرآنی*، ۲۰، ۱۷۵ - ۱۹۲.
- سیاوشی، ص. (۱۳۹۸). بررسی فرایند معنایی در داستان نوالقرنین در قرآن کریم. *ادب*

- عربی، ۱۱ (۲)، ۲۵۳ - ۲۷۲.
- شیدینی، م. (۱۳۹۰). قدرت نرم سلیمان نبی در دعوت ملکه سبا به ایمان. *حصون*، ۲۹، ۴۹ - ۵۶.
 - شرفی، م.ر.، خسروی، م.ر.، و کیانی، ش. (۱۳۸۹). بازشناسی ارزش‌های مهم مدیریتی در زندگی حضرت سلیمان. *آموزه‌های قرآنی*، ۱۲، ۱۱۷ - ۱۳۷.
 - شعیری، ح.ر. (۱۳۸۵). *تجزیه و تحلیل نشانه - معناشناختی گفتمان*. تهران: سمت.
 - شعیری، ح.ر. (۱۳۸۸). *مبانی معناشناسی نوین*. تهران: سمت.
 - شعیری، ح.ر. (۱۳۹۵). *نشانه - معناشناسی ادبیات، نظریه و روش تحلیل گفتمان ادبی*. تهران: دانشگاه تربیت مدرس.
 - شعیری، ح.ر.، و وفایی، ت. (۱۳۸۸). *ققنوس راهی به نشانه - معناشناسی سیال*. تهران: علمی و فرهنگی.
 - شیخ صدوق، م. (۱۳۷۷). *خصال*. ج ۱. تهران: کتابچی.
 - صحرایی، ق. (۱۳۸۷). تصویر سلیمان نبی در کتب آسمانی و مقایسه آن با تصویر سلیمان در ادبیات فارسی تا قرن هشتم. *بهار ادب*، ۱ (۲)، ۱۲۴ - ۱۴۱.
 - صدقی، ح.، و گنج‌خانلو، ف. (۱۳۹۵). تحلیل ساختار روایی داستان حضرت سلیمان و ملکه سبا بر پایه الگوی روایی گریماس. *پژوهش‌های ادبی - قرآنی*، ۴ (۳)، ۲۳ - ۴۶.
 - طباطبایی، م.ح. (۱۳۷۰). *تفسیر المیزان*. ج ۱۵. ترجمه س.م.ب. موسوی همدانی. تهران: مرکز فرهنگی رجاء.
 - عباسی، ع.، و یارمند، ه. (۱۳۹۰). عبور از مربع معنایی به مربع تشنشی: بررسی نشانه - معناشناختی ماهی سیاه کوچولو. *زبان و ادبیات تطبیقی*، ۲ (۲)، ۱۴۷ - ۱۷۲.
 - عمادزاده، ح. (۱۳۸۳). *تاریخ انبیاء از آدم تا خاتم و قصص قرآن*. تهران: اسلام.
 - فلاح، ا.، و شفیعی‌پور، س. (۱۳۹۸). تحلیل روایت موسی و سامری بر پایه نشانه - معناشناسی گفتمانی. *جستارهای زبانی*، ۱۰ (۱)، ۲۵ - ۵۰.
 - مکارم شیرازی، ن. (۱۳۸۱). *برگزیده تفسیر نمونه*. ج ۳. تحقیق ا. علی بابایی. تهران: دارالکتب الاسلامیه.
 - نصیحت، ن.، روشنفکر، ک.، پروینی، خ.، و میرزایی، ف. (۱۳۹۲). بررسی نشانه -

معناشناختی ساختار روایی داستان کوتاه لقاء فی لحظه رحیل. جستارهای زبانی، ۴ (۲)، ۱۹۹ - ۲۲۰.

- یمنی، م. (۱۴۰۴). *الأنباء عن دولة بلقيس و سبأ*. تحقيق ح. حبش. صعده: مكتبة اليمن الكبرى.
- Dumezil, G. (1988). *Manipulatoire*. Editions de Minuit.
- Fontanille, J. (1998). *Sémiotique du discours*. PULIM

References:

- *Holy Quran*
- Abbasi, A. & Yarmand, H. (2011). Transition from the semiotic square to tensive square: the case study of “Mahi Siahe Kochoulou. *Language Related Research*. 7, 147-172. [In Persian].
- Akbarizade, F., & Mohasses, M. (2017). Semiotic study of Moses' missionary discourse in Quran. *Language Related Research*. 8 (5), 293-318. [In Persian].
- Ashrafi, B., & Taki, G., & Behnamfar, M. (2015). The Analysis of Joseph story in The Quran according to Propp's and Greimas' Approaches. *Language Related Research*. 6 (7), 33-52. [In Persian].
- Ashrafi, B., Taki, G., & Behnamfar, M. (2014). The Study of functions and characterization in Sulaiman story in The Quran. *Journal of Persian Language & Literature*, 67 (230), 25-47. [In Persian].
- Davoudi Moghadam, F. (2014). Analysis of semiotics discourse in the story of prophet Joseph. *Qur'anic Teachings*. 20, 175-192. [In Persian].
- Dumezil, G. (1988). *Manipulation*. Minuit. [In French].
- Emadzadeh, H. (2004). *History of the prophets*, Tehran: Islam. [In Persian].
- Fallah, E. & Shafipor, S. (2019) Analyzing mooses and Samiri's narrative – A semiotic approach. *Language Related Research*, 10 (1), 25-50. [In Persian].
- Fontanille, J. (1998). *Semiotics of discourse*. Limoges: PULIM. [In French].

- Hamad, R.M. (2016). The consistency and its impact on the text coherence in the Quranic speech and reading tag in the story of prophet Sulaiman _Alihsalam, *The Islamic University College Journal*, 2 (41), 35-61. [In Arabic].
- Heydari, M. (2016). Morphology of the story of Solomon (pbuh) in Tabari's translation, *Pazhūhish-i Żabān va Adabiyāt-i Farsī*, 41, 1-30. [In Persian].
- Jazayeri, S.N. (2001). *Obvious light in the stories of the prophets*. Translation: Mashayekh, F. Farhan. [In Persian].
- Khodadadi, F., & Ghasemzadeh, S.A. (2019). Analyzing actional-manipulative regime of discourse in fictional literature. *Language Related Research*, 9 (6), 25-47 .[In Persian].
- Makarem Shirazi, N. (2002). *Tafsir Nemooneh*. Tehran: Dar al-Kotob al-Islamiyah, Islamic Republic of Iran. [In Persian].
- Nasihat, N., & Parandavaji, N. (2018). Semiotic analysis of tense process in queen Sheba's faith. *Language Related Research*, 9 (3), 287-317 [In Arabic].
- Nasihat, N., Roshanfekar, K., Parvini, KH., & Mirzaee, F. (2013). The survey of narrative semiotics of semantic structure in "Leqa-on fi Lazate Rahil" Short Story. *Language Related Research*. 4 (2), 199-220. [In Persian].
- Sahrayi, Q. (2008). Solomon 's image in the scripture and comparison with the image of Solomon in Persian literature by the eighth century. *Bahare Adab*, 1 (2), 124-141 .[In Persian].
- Sedqi, H., & Ganjkanlu, F. (2016). An analysis of the narrative structure of the story of prophet Solomon and Queen of Sheba based on Greimas's narrative model. *Literary and Qur'anic Studies*, 4 (3), 23-46. [In Persian].
- Shabdini, M. (2011). Solomon 's soft power at the invitation of the Queen of Sheba to faith. *Hosoon*, 29. [In Persian].
- Shairi, H. R. (2006). *Semiotic analysis of discourse*. SAMT .[In Persian].
- Shairi, H. R. (2009). *Fundamentals of modern semiotics*. SAMT. [In Persian].

- Shairi, H. R. (2016). *Semiotics of literature*. Tarbiat Modares University Press. [In Persian].
- Shairi, H. & Vafaei, T. (2010). *Qoqnous ; A path to the dynamic semiotics*. Tehran: `Elmi va Farhangui .[In Persian].
- Sharafi, M. R., Khosravi, M. R., & Kiani, SH. (2010). Recognition of important managerial values in the life of Solomon. *Qur'anic Teachings*. 12, 117-137. [In Persian].
- Sheikh Sadooq, M. (1998). *Al-Khisal*. Kitabchi. [In Arabic].
- Siavashi, S. (2019). Analyzing the semiotic process in the story of Dhul-Qarnayn in the Quran. *Arabic literature*, 11 (2), 253-272. [In Persian].
- Tabatabaei, S. M. H. (1992). *Al-Mizan fi tafsir al-Qur'an*. Raja. [In Persian].
- Yamani, M. (1404). *Alanba-dola-sabaa*. Sada: Matabat-al-Yaman-al-Kobra. [In Arabic].